

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

ОБОРОТОВ ІГОР ГАРИСЛАВОВИЧ

УДК 340.12:115

ТЕМПОРАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРАВА

Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2008

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеській національній юридичній академії Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник кандидат юридичних наук, доцент
***КРИЖАНІВСЬКИЙ* Анатолій Федорович**,
Одеська національна юридична академія,
доцент кафедри теорії держави і права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
***КОЗЛОВСЬКИЙ* Антон Антонович**,
Міжнародний науково-технічний університет,
віце-президент з наукової роботи;

кандидат юридичних наук, доцент
***КРАВЧУК* Микола Володимирович**,
Тернопільський національний
економічний університет,
завідувач кафедри теорії та історії
держави і права

Захист відбудеться 10 жовтня 2008 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.01 Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий «___» _____ 2008 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.Р. Біла

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Розвиток права й держави в епоху постмодерну висуває нові вимоги до методології наукових досліджень, потребує використання нових підходів, зокрема запозичення досягнень інших сфер знання; вивчення феноменів, що пов'язані з правом, але не є цілком юридичними. Таким чином, нового прочитання дістає проблема темпоральних характеристик права, розглянута на теоретичному рівні у новому ракурсі: якщо більшість існуючих досліджень зачіпає окремі темпоральні питання (дія права в часі, вчення про строки тощо), то у цьому дослідженні пропонується комплексний аналіз проблеми взаємодії права й часу – від темпорального виміру правової реальності до буття права у часі і вивчення способів управління темпоральними параметрами діяльності.

Вихід за межі позитивістського розуміння права дозволяє подивитися на право у його зв'язку з іншими явищами фізичного й соціального світу, а це обумовлює необхідність розгляду часу у самих різних його проявах. Час є не тільки зручним інструментом для фіксації або вимірювання тривалості юридичних фактів. Це – також і середовище, в якому перебуває право, вимір правової реальності, елемент, що забезпечує правову наступність; він характеризує не лише явища зовнішнього світу, але є найважливішою складовою правової свідомості. Можна говорити про наявність особливого правового часу, пізнання специфіки якого відкриває нові можливості для юриспруденції і має значення як для теорії й філософії права, так і для галузевих юридичних наук.

Пошук і вивчення особливостей правового часу не може розглядатися як самоціль, оскільки результати таких досліджень можуть бути використані при науковій розробці проблем правової свідомості і правової культури; правового розвитку й наступності; реалізації й застосування права; інтерпретації правових норм тощо.

Ступінь розробленості проблеми темпоральних характеристик права визначають праці вітчизняних і зарубіжних вчених і філософів. Серед найбільш вагомих можна виділити роботи С.С. Алексєєва, Д.М. Бахраха, В.А. Бачиніна, Ж.-Л. Бержеля, Є.В. Васьковського, П.П. Гайденко, В.П. Грибанова, Л.М. Гумільова, Є.Ю. Догадайла, І.Є. Енгельмана, О.В. Ісаєвої, В.Б. Ісакова, М.М. Коркунова, В.В. Луця, С.І. Максимова, О.В. Малька, Н. Неновські, Ю.М. Оборотова, Г.І. Петрова, С.П. Погребняка, А.В. Полякова, Ю.О. Пономаренка, О.В. Пушняка, П.М. Рабіновича, В.В. Сорокіна, А.О. Тіллі, П.П. Цитовича, Б.Б. Черепакіна, Г.Ф. Шершеневича та ін.

Емпіричною базою роботи є Конституція і чинне законодавство України, пам'ятники права, іноземне законодавство, міжнародно-правові документи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідницької

програми ОНЮА на 2006–2010 рр. “Традиції та новації у сучасній українській державності і правовому житті” (державний реєстраційний номер 0106U004970) і є складовою частиною наукової теми кафедри теорії держави і права Одеської національної юридичної академії “Традиції та новації у правовому житті України (теоретичний аспект)”.

Мета і завдання дослідження. Мета роботи полягає в загальнотеоретичному дослідженні феномена правового часу у його різноманітних проявах.

Відповідно до цієї мети виділяються конкретні завдання дослідження:

розгляд часу через призму природничо-наукових, гуманітарних і філософських знань;

вивчення основних характеристик часу і визначення найбільш значимих категорій, які можуть бути використані при дослідженні правової реальності;

дослідження феномена правового часу, виділення його форм, властивостей і функцій;

виявлення основних закономірностей правового розвитку як процесу, що розгортається у часі;

визначення темпоральних меж існування норми права і меж життя нормативно-правового акта;

характеристика способів (типів) дії джерел права у часі;

дослідження питань хронології й хронометрії правового буття;

визначення поняття строків та їхня класифікація;

проникнення у проблему використання формально-визначених і оціночних темпоральних понять у вітчизняному законодавстві.

Об'єктом дослідження є правовий час як особлива форма часу, що є властивою правовій реальності.

Предметом дослідження є буття права у часі, зокрема правовий розвиток та часові межі існування правових норм і способи їхньої дії у часі, а також темпоральні параметри правового буття.

Методи дослідження. У роботі використано загальнонаукові і спеціально-наукові методи пізнання, конкретне поєднання яких обумовлене метою й завданнями дослідження. З урахуванням принципу додатковості застосовуються класична, некласична і постнекласична методологія, активно використовується міждисциплінарний підхід. Використання антропологічного, цивілізаційного і синергетичного підходів зумовлене необхідністю розгляду правової системи в рамках пануючої постмодерністської парадигми. Звернення до досягнень інших сфер гуманітарного, природничо-наукового, філософського й богословського знання дозволило сформулювати концепцію правового часу як складової правового хронотопу; виявити за допомогою діалектичного, структурно-функціонального й системного методів його основні форми, властивості і функції. Історико-догматичний і порівняльно-правовий методи задіяні

у дослідженні правового розвитку, а також при розгляді питань темпоральної дії правових норм і вивченні строків у правовому регулюванні. У всіх розділах роботи використовувалися методи формальної й змістовної логіки, зокрема методи аналізу та синтезу, дедукції та індукції, аналогії та узагальнення тощо.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим у вітчизняній юридичній науці комплексним дослідженням співвідношення права й часу, що включає в себе не лише вивчення правового часу, як виміру правової реальності, і питань дії права у часі, але й усього спектра проблем, які виникають при спробах управління темпоральними параметрами діяльності за допомогою права. Новизна обумовлюється самостійним авторським підходом до більшості досліджуваних проблем, переосмисленням і вдосконаленням цілої низки вже сталих положень юриспруденції, розробленням власних визначень

Зокрема, наукова новизна може бути виражена в наступних положеннях, що виносяться на захист:

уперше:

висувається ідея чотирьох стадій існування нормативно-правового акта: 1) “ембріонального” стану; 2) народження; 3) життя; 4) періоду, що слідує за “смертю” нормативно-правового акта;

на теоретико-юридичному рівні виокремлюються матеріальні й формальні підстави зворотної дії нормативно-правового акта: серед перших – зміст акта, з якого з необхідністю випливає його зворотна дія, і недостатня урегульованість правовідносин нормативно-правовим актом, який діяв раніше; до других належать наявність колізійної норми; пряма вказівка законодавця на зворотну дію акта; автентичне або офіційне тлумачення, результат якого набуває зворотної дії;

правовий принцип незворотності нормативно-правового акта, відповідно до якого акт не може впливати на юридичні факти, що виникли раніше дати набуття ним чинності, визнається не аксіомою, а спростовною правовою презумпцією;

удосконалено:

дефініцію правового часу, який визначається як особливий різновид соціального часу, що є складовою частиною правового хронотопу і невід’ємним атрибутом правової реальності, й має три форми – реальний, концептуальний і перцептуальний час;

визначення давності, що розглядається як особливий вид строку, із впливом якого пов’язане настання певних юридичних наслідків, причому сам перебіг строку давності не має юридичного значення; формулюються загальні риси, властиві різним давностям: 1) юридичні наслідки наступають тільки після закінчення строку давності; 2) давність у жодному з її видів не може бути названою безумовною; 3) строк давності обчислюється одиницями календарного часу, але, як правило, не може бути ідентифікований з відрізком реального часу;

ідею про можливість поділу законодавчих темпоральних понять на формально-визначені й оціночні, засвідчується необхідність розумного поєднання елементів формального й оціночного у законодавчій техніці, що дозволить забезпечити високу ефективність механізму правового регулювання;

набули подальшого розвитку:

твердження, що прогрес і регрес є не об'єктивними формами розвитку, а його оцінками, які залежать від розуміння суб'єктом мети розвитку;

вчення про два основних способи вимірювання часу, що використовуються у практичній діяльності – хронологічний (через зазначення моментів часу та їхнє впорядкування) і хронометричний (через визначення тривалості часових інтервалів).

Практичне значення одержаних результатів проявляється в можливості їхнього використання у подальших дослідженнях у сфері теорії держави і права, порівняльного правознавства й галузевих юридичних наук як їхньої теоретико-методологічної основи. Ряд положень дисертаційного дослідження може бути використаний у:

нормопроекуванні і вдосконаленні чинного законодавства з питань дії у часі нормативно-правових актів і правового регулювання строків;

науково-дослідній роботі – для подальшого дослідження проблем правового розвитку, дії норм права у часі, вдосконалення вчення про строки;

навчальному процесі – для викладання дисциплін “Теорія держави і права”, “Філософія права”, “Порівняльне правознавство” і написання відповідних розділів у підручниках і навчальних посібниках.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри теорії держави і права Одеської національної юридичної академії. Результати і висновки дослідження доповідалися на дванадцяти науково-практичних конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції “Право ХХІ століття: становлення та перспективи розвитку” (Миколаїв, 25–26 листопада 2005 р.); Міжнародній науково-практичній конференції “Право, держава, духовність: шляхи розвитку і взаємодії” (Одеса, 2–3 вересня 2006 р.); Міжнародній науково-практичній конференції “Другі Прибузькі юридичні читання” (Миколаїв, 24–25 листопада 2006 р.); 10-й ювілейній звітній науковій конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу ОНЮА (Одеса, 20–21 квітня 2007 р.); Міжвузівській науково-практичній конференції “Проблеми реформування судової влади в Україні” (Сімферополь, 27 квітня 2007 р.); Міжнародній науково-практичній конференції “Правові та економічні аспекти зони вільної торгівлі між Україною та ЄС” (Одеса, 8 червня 2007 р.); Міжнародній науково-практичній конференції “Треті Прибузькі юридичні читання” (Миколаїв, 23–24 листопада 2007 р.); V Всеукраїнській науковій конференції молодих науковців, аспірантів і студентів “Актуальні

проблеми теорії та історії прав людини, права і держави”, присвяченій пам’яті докторів юридичних наук, професорів П.О. Недбайла, О.В. Сурілова, В.В. Копейчікова (Одеса, 23–24 листопада 2007 р.); Міжнародній науковій конференції “Питання удосконалення методології сучасної юриспруденції (пам’яті професора О.В. Сурілова)” (Одеса, 28–29 березня 2008 р.); Всеукраїнській науковій конференції “Правове життя сучасної України” (Одеса, 18–19 квітня 2008 р.); Всеукраїнській науковій конференції студентів та молодих вчених “Перспективи розвитку юридичної науки очима молоді” (Миколаїв, 25 квітня 2008 р.); Міжнародній науково-практичній конференції “Сучасний правопорядок: національний, інтегративний та міжнародний виміри” (Одеса, 13–14 червня 2008 р.).

Публікації. Основні положення та результати дослідження знайшли відображення у вісімнадцяти публікаціях, шість із яких містяться у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено ВАК України.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків і списку використаних джерел (266 найменувань). Загальний обсяг дисертації становить 202 сторінки, із них основного тексту – 178 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми, зазначається ступінь її наукової розробленості, визначаються об’єкт, предмет, мета, завдання і методи дослідження, формулюються основні положення роботи, які виносяться на захист.

Перший розділ “Теоретико-методологічні питання часу в правовій сфері” складається із трьох підрозділів і присвячений розглядові категорії “час” у різних сферах знання; аналізу правового часу та його форм і властивостей; створенню методологічного підґрунтя для проведення подальших досліджень відносин права і часу.

У **підрозділі 1.1. “Час як категорія людського пізнання”**, який складається із двох пунктів, категорія часу розглядається через призму міфології, релігійної філософії і науки, наводиться характеристика основних концепцій часу і здійснюється їх порівняння.

Час поряд із простором з найдавніших часів розглядався як одна із першопричин буття. Міфологічне уявлення про час змальовує його циклічним, повторюваним; разом із тим можна виділити декілька пластів міфологічного часу: профанний, в якому перебувають люди, і сакральний, в якому живуть божества, герої, причому визнається можливість переходу із профанного часу у сакральний і навпаки. Для монотеїстичних релігій час постає у вигляді лінії, що йде від початку світу до його кінця, але існує проблема співвідношення вічності і часу, яка найбільш рельєфно виділяється у християнському богослов’ї та філософії.

Від зародження наукового знання і дотепер не створено єдиної теорії часу й не надано його загальноприйнятого визначення, отже, зберігається плуралізм поглядів на час. Традиційно велике значення надається субстанціальній, реляційній, статичній і динамічній концепціям; але останнім часом чимала увага приділяється реляційно-генетичній концепції часу, стрижневими положеннями якої є таке: час і простір пов'язуються перш за все з незворотнім розвитком матерії, а не з її механічним рухом; вводиться поняття локальних часів; основними властивостями часу називають незворотність, неоднорідність та анізотропність. На окремих розгляд заслуговує проблема часу у контексті синергетичної моделі розвитку за працями І.Р. Пригожина та І. Стенгерс, де час у нерівноважних системах, до яких відноситься і право, постає як незворотній.

Аналіз міфологічних, релігійно-філософських і наукових поглядів на час дає змогу сформулювати певну світоглядну позицію щодо проблеми темпоральності, а потім перейти до розгляду часу у його відносинах із правом.

У *підрозділі 1.2. “Способи сприйняття і обчислення часу”* із використанням праць Л.М. Гумільова, А.Я. Гуревича, Є.Ю. Догадайла, В.В. Сорокіна, О. Шпенглера та інших авторів, аналізуються основні способи відчуття й відліку часу та спроби його еталонування людиною.

Час є об'єктивним явищем, але він є й одним з найважливіших атрибутів свідомості особи: виходячи з глибин людської психіки і формуючись під впливом зовнішніх обставин (духовне виховання і світська освіта, трудова діяльність і громадська свідомість), категорія часу набуває неповторних для кожної людини характеристик. Отже, зазначається, що індивідуальне ставлення до часу формується на етнопсихологічній основі поряд із чуттєво-раціональним сприйняттям дійсності і полягає в: 1) усвідомленні себе у контексті історичного процесу і 2) відчутті часу у повсякденній діяльності.

Відчуття часу, які панують за конкретних умов, практична необхідність і рівень науково-технічного розвитку служать факторами, що обумовлюють винайдення й використання нових способів обчислення часу, його еталонів і шкал. Виокремлюються такі найбільш значущі для юриспруденції способи відліку часу: фенологічний календар (орієнтований на природні явища), циклічний календар (що бере за основу природні цикли – рік, місяць тощо), “жива хронологія”, як правило, використовуються на рівні правового спілкування; лінійний відлік (від конкретної дати), у першу чергу, застосовується у нормотворчій, правореалізаційній і правозастосовній діяльності. Винятково в теоретичній юриспруденції використовуються релятивний час і квантування часу: перший має важливе значення при дослідженні правової свідомості (проблеми індивідуального часу); друге – передбачає поділ часу на певні складові, “кванти”, прикладом яких можуть бути строки, історичні епохи, періоди тощо.

Еталонування часу, тобто створення зразків і шкал для його обрахунку визнається одним з найефективніших інструментів централізації державної влади й уніфікації права.

У підрозділі 1.3. “Правовий час як атрибут правової реальності” досліджується правовий час, виділяються його основні форми і властивості. Правовий час є одним із найсуттєвіших атрибутів правової реальності, яка уявляється в якості форми буття права; володіє об’єктивними і суб’єктивними властивостями; є багаторівневою. Піддається частковій критиці й коригуванню модель правової реальності С.І. Максимова. Отже, рівнями правової реальності вважаються ідеальний світ, нормативний світ і правове спілкування.

Визнається неможливість надати універсальне визначення категорії “правовий час”, однак пропонується таке її трактування: правовий час – це особливий різновид соціального часу, який є складовою частиною правового хронотопу і невід’ємним атрибутом правової реальності. Амбівалентний характер відносин правового часу і права полягає в тому, що право змінюється під впливом часу і, разом із тим, намагається впливати на його прояви за допомогою своїх регулятивних можливостей.

Виділяються три форми правового часу, які, однак, не можна жорстко прив’язувати до рівнів правової реальності: 1) реальний час (об’єктивний, зовнішній до правових явищ); 2) концептуальний час (є продуктом інтелектуальної діяльності); 3) перцептуальний час (віддзеркалює індивідуальне або колективне переживання часу). Не можна погодитися з авторами, які намагаються створити єдиний перелік властивостей правового часу, оскільки він буде внутрішньо суперечливим; тому доцільніше говорити про властивості правового часу у різних пластах правової реальності.

Ідея права є надчасовою, перебуває в абсолютному часі; вона завжди незмінна, статична, але у нових історичних умовах у неї відкриваються нові грані, прояви, форми зовнішнього вираження.

Нормативний світ володіє характеристиками реального й концептуального часу; для вимірювання часу передбачені два основних способи: хронометричний, через визначення тривалості часового інтервалу, і хронологічний, через вказування моментів часу та їх фіксацію на певній шкалі. Реальному часу властиві об’єктивність і незворотність; він може бути використаний у системі категорій календарного часу: датування, тривалості, повторюваності, одночасності, послідовності і наступності. Концептуальний правовий час законодавчо проголошує деякі основні властивості реального часу (безперервність і незворотність), разом із тим за допомогою правових засобів робить їх не аксіомами а презумпціями; отже, однією з основних властивостей концептуального часу є його фіктивність. Категоріями цієї форми часу є “момент часу”, “тривалість”, “послідовність”, “одночасність”, “своєчасність” тощо, які використовуються і в позитивному праві, і в юридичній науці.

У правовому спілкуванні використовуються усі три форми правового часу – реальний, концептуальний і перцептуальний час; тут правовий час володіє такими рисами як безперервність, незворотність, нелінійність,

полілінійність і нерівномірність, причому перші чотири є об'єктивними, остання ж – суб'єктивною.

Другий розділ “Часове середовище права” складається з двох підрозділів, і присвячується дослідженню питань правового розвитку як процесу, що розгортається у часі; аналізуються межі і способи темпоральної дії правових норм.

У *підрозділі 2.1. “Правовий розвиток і наступність у праві”* розглядається розгортання у часі процесу правового розвитку, аналізуються поняття еволюції й революції, прогресу й регресу, визначається місце наступності у збереженні і підтриманні цілісності правової системи.

Правовий розвиток є послідовним процесом односпрямованих змін, які можуть відбуватися поступово (еволюційним шляхом), або раптово (революційним шляхом). Такі характеристики, як прогрес і регрес вважаються суб'єктивними, оскільки вони позначають наближення або ж, навпаки, віддалення від бажаної мети; отже, один і той самий процес може для різних суб'єктів бути і прогресивним (рух за висхідною лінією, до мети), і регресивним (рух за низхідною лінією).

Еволюційний шлях розвитку права визнається найбільш прийнятним, оскільки дозволяє зберегти зв'язок минулого із майбутнім через сьогодення і забезпечити правову наступність, яка є найважливішою гарантією стабільності будь-якої правової системи. Революційні зміни у праві являють собою “стрибокподібні” зміни якісного стану правової системи, яким, як правило, піддається середній рівень правової реальності – позитивне право; ідеальна складова правового буття змінюється еволюційним шляхом, поступово; на рівні ж правового спілкування формується імпульс, який веде до правової революції. Акцентується увага на тому, що правова революція характеризується хворобливістю й непередбачуваністю, оскільки вона найчастіше відбувається з ігноруванням власної правової традиції, тому результати такої революції не знаходять належної підтримки у сфері правового спілкування.

Однією з найважливіших темпоральних характеристик правового розвитку є неоднорідність перцептуального правового часу: різні етапи розвитку відбуваються у різному темпі. Найбільш розмірено правовий час плине в періоди поступового еволюціонування правової системи; прискорення пов'язане з інтенсивним реформуванням або революційним шляхом розвитку, оскільки тоді відбувається збільшення “подієвості”, “ущільнення”, а у спостерігача виникає ілюзія прискорення часу.

У *підрозділі 2.2. “Дія норм права у часі”*, який складається із трьох пунктів, досліджуються часові межі існування норми права, типологія її дії у часі й окремо – презумпція незворотності нормативно-правового акта. При розгляді питання про дію норм права у часі потрібно розрізняти поняття “юридична сила”, “чинність”, “дія” і “застосування” правової норми. Юридична сила указує на ієрархічне місце нормативно-правового акта; чинність засвідчує, що він має таку силу у певний проміжок часу;

дія означає можливість регулятивного впливу акта на суспільні відносини протягом періоду його чинності. Разом із тим, застосування не пов'язане темпоральними рамками, в яких нормативно-правовий акт має чинність, і створює можливість його поширення на юридичні факти, що виникли як до набрання актом чинності, так і після її втрати.

Часом існування норми права вважається відрізок часу, на якому вона має характеристики реального буття. У цей відрізок як складова частина входить час дії правової норми, однак початок і закінчення такого часу не є тотожними, відповідно, початку і закінченню існування норми. Норма може набути оформлення (тобто починає існувати) до її офіційного введення у чинність та продовжує існувати і після втрати нею чинності.

Точне визначення моменту, з якого починає існувати звичай, утруднюється тим, що він складається поступово і не потребує прямого підтвердження його юридичної сили публічною владою. Час дії звичаю може бути визначений як проміжок часу, в який держава не забороняє його використовувати суб'єктам права. Розмитість часових меж дії правового звичаю не дозволяє порушувати питання про способи його дії у часі.

Існування судового прецеденту починається з моменту постановлення судового рішення, але набуття ним властивостей джерела права (чинності), як правило, пов'язується з використанням правоположення, яке міститься у ньому для вирішення ще хоча б однієї справи. Втрата прецедентом чинності (але не припинення його існування) пов'язана із скасуванням його судом більш високої інстанції або парламентом, однак в англійському праві поширена практика відходу від "сплячої" прецедентної норми з можливістю її застосувати, якщо у цьому виникне потреба.

Нормативно-правовий акт починає існування з моменту складання його проекту, момент же припинення його існування неможливо визначити в принципі, оскільки він продовжує існувати і після втрати ним чинності як пам'ятник права. Виділяються чотири стадії існування нормативно-правового акта: 1) "ембріональний" стан; 2) народження; 3) життя; 4) період, який іде за "смертю" нормативно-правового акта. Припинення життя нормативно-правового акта може бути пов'язане із його офіційним скасуванням; припиненням останнього з правовідносин, на які він продовжував впливати після скасування; настанням "природної смерті" (відмирання) нормативно-правового акта, коли він формально не скасований, але і не використовується у правовому регулюванні.

Нормативний договір починає існування з моменту складання його проекту (тексту), а чинності набуває з дня підписання або іншого зазначеного моменту. Як правило, нормативний договір є строковим, однак припинення його дії не завжди пов'язане із закінченням певного строку: по-перше, договір може бути денонсований або розірваний до закінчення строку; по-друге, дію договору може бути продовжено (пролонговано) на підставі прямого волевиявлення або мовчазної згоди його учасників.

Способами дії нової норми є перспективна, негайна і зворотна (ретроактивна) дія; відповідні їм способи дії старої норми – ультраактивність, негайне припинення дії і дострокове припинення дії. Очевидно, що перспективна, ретроактивна, ультраактивна дія і дія правової норми, що достроково припиняється, – юридичні фікції, метою створення яких є ефективно вирішення правових завдань.

Загальновизнаний правовий принцип незворотності нормативно-правового акта (закону), відповідно до якого акт не може впливати на юридичні факти, що виникли раніше за дату набуття ним чинності, визнається не аксіомою, а спростовною правовою презумпцією. Зворотна дія нормативно-правового акта розглядається як фікція, юридичний прийом, який пропонує вважати новий нормативно-правовий акт таким, що діяв на момент виникнення правовідносини, які насправді почалися під час дії старого акта. У цьому зв'язку, відзначається метафоричність виражень “зворотна дія” і “зворотна сила”: насправді нормативно-правовий акт лише застосовується до зазначених правовідносин, але ніяк не діє на них, оскільки його дія обмежена темпоральними межами (набранням і втратою чинності), а застосування не має таких меж.

Виокремлюються матеріальні й формальні підстави зворотної дії нормативно-правового акта. До матеріальних належать: 1) зміст акта, з якого необхідно випливає його зворотна дія і 2) недостатня урегульованість правовідносин нормативно-правовим актом, що діяв раніше. Формальних підстав три: 1) наявність колізійної норми, яка вимагає застосування нового нормативно-правового акта; 2) прямий припис законодавця про зворотню дію акта; 3) автентичне або офіційне тлумачення, результат якого набуває зворотної дії. Формальні та матеріальні підстави дійсні самі по собі (досить кожного з них для набуття нормативно-правовим актом зворотної дії), але в ряді випадків вони поєднуються: так, колізійна норма (формальна підстава) може мати прив'язку до пом'якшення юридичної відповідальності (матеріальна підстава).

Третій розділ “Формалізація часу у праві” складається з трьох підрозділів і присвячений аналізу хронологічного і хронометричного способів обчислення часу в юридичному побуті; розвитку вчення про строки, зокрема – про давність; дослідженню темпоральних понять що використовуються в українському законодавстві.

У *підрозділі 3.1. “Хронологія і хронометрія правового буття”* аналізуються два способи обчислення часу, засновані на його метричних властивостях: 1) хронологічний, основною одиницею якого є момент часу, термін, дата; 2) хронометричний, який полягає у вимірюванні часових відрізків – строків. Таким чином, час у хронологічному вимірі постає як певна послідовність явищ, фактів; а в хронометричному – як певна тривалість. Особливого значення ці способи набувають у сфері правового регулювання при розгляді строків.

Основними категоріями хронологічного підходу є датування, одночасність і послідовність, які дозволяють точно встановити місце юридичного факту на шкалі часу, визначити темпоральне співвідношення між декількома юридичними фактами через поняття “раніше”, “пізніше” й “одночасно”, і, нарешті, встановити їх часову послідовність.

Хронометричний підхід у сфері правового регулювання має прояв у вченні про строки, яке є однією з найважливіших точок дотику хронометрії із хронологією: строк обмежується початковим і кінцевим термінами.

В українській мові, на відміну від російської, для позначення моменту часу і тривалості існують два поняття – це, відповідно, “термін” і “строк”, але тільки в ЦК України 2003 р. їх використано у точному значенні, у багатьох же інших нормативно-правових актах такої однозначності немає і зазначені поняття вживаються як синоніми. У цьому зв’язку, пропонується приведення законодавчої термінології до єдиного стандарту і використання понять “строк” і “термін” у розумінні положень Цивільного кодексу України.

У підрозділі 3.2. “Строки у правовому регулюванні”, який складається з трьох пунктів, досліджуються загальні положення про строки: їх поняття, вимірювання, класифікацію; окрему увагу приділено особливому різновиду строку – давності.

Строком називають тривалість часу, з початком перебігу або із спливом якої правові норми пов’язують настання певних юридичних наслідків. Строк є юридичним фактом, який використовується лише в сукупності з іншими елементами фактичного складу і не має самостійного значення. Він проявляється у двох формах існування: позитивній (коли юридичні наслідки пов’язуються із спливом строку) і негативній (коли юридичне значення має саме перебіг строку). Таким чином, некоректним вбачається визначення строку у ч. 1 ст. 251 ЦК України, де строком називається “певний період у часі, зі спливом якого пов’язана дія чи подія, яка має юридичне значення”: тут не береться до уваги ані початок перебігу строку, ані сам перебіг.

Класифікація строків здійснюється за різними логічними підставами. За сферою використання виділяють матеріально-правові і процесуально-правові строки (справедливою визнається точка зору про виділення також процедурних строків); за джерелами встановлення – встановлені нормативно-правовим актом, адміністративним актом, угодою сторін і рішенням суду; за ступенем самостійності учасників правовідносин в установленні строків – імперативні й диспозитивні; залежно від розподілу прав і обов’язків – загальні й окремі.

Багаторівнева класифікація матеріально-правових строків здійснюється за їхнім призначенням: 1) строки виникнення прав або обов’язків; 2) строки здійснення прав, серед яких: а) строки існування певного права; б) присікальні (прекльюзивні) строки; в) гарантійні строки; 3) строки виконання обов’язків; 4) строки захисту прав, до яких віднесено:

а) строки оперативного захисту; б) претензійні строки; в) строки позовної давності.

Класифікація процесуально-правових строків має певну специфіку: так, критеріями поділу є адресат (ним може бути суд, особи, що беруть участь у справі, та інші учасники процесу); спосіб визначення строку (через момент часу або зазначення часової тривалості); призначення строку (одні призначені для максимально-швидкого здійснення правосуддя, інші – для забезпечення дотримання прав і законних інтересів учасників процесу).

Давність розглядається як особливий вид строку, із закінченням (спливом) якого пов'язане настання певних юридичних наслідків, причому сам перебіг давнісного строку не має ніякого юридичного значення.

Справедливою визнається критика загального вчення про давність, оскільки різні давності мають неоднакове походження і використовуються для різних цілей; у той же час, із формальної сторони можна знайти деякі загальні закономірності, властиві давностям: 1) юридичні наслідки наступають тільки після спливу строку давності; 2) давність у жодному з її видів не може бути названа безумовною (вона завжди поєднується з певними умовами); 3) строк давності обчислюється одиницями календарного часу, але, як правило, не може бути ідентифікований з відрізком реального часу (трирічний строк давності може “розтягнутися” через зупинення його перебігу).

У *підрозділі 3.3. “Формально-визначені й оціночні темпоральні поняття в законодавстві України”* досліджуються темпоральні поняття, що використовуються в законодавстві для регулювання людської діяльності. Вони завжди є абстрактними, однак рівень їхньої абстрактності є різним: у цьому зв'язку вбачається можливим законодавчі темпоральні поняття поділити на формально-визначені й оціночні.

Формально-визначені поняття відрізняються більшим ступенем конкретності й недвозначністю та можуть бути двох типів: абсолютно визначені (чітко і беззастережно вказують момент часу або визначають тривалість часу) і відносно визначені (допускають можливість вибору або наявність якого-небудь застереження). Оціночні поняття найбільш абстрактні і вимагають тлумачення стосовно конкретних обставин кожної справи. На відміну від формально-визначених понять, що відображують метричні властивості часу, оціночні темпоральні поняття ґрунтуються на соціальному розумінні часу, тому серед найпоширеніших оціночних понять варто назвати такі: “своєчасно”, “одночасно”, “негайно”, “розумний строк”. З'ясування значення оціночного темпорального поняття має здійснюватися із застосуванням граматичного, логічного, систематичного, телеологічного способів тлумачення. Акцентується увага на необхідності розумного поєднання елементів формального й оціночного у законодавчій техніці, що дозволить забезпечити високу ефективність механізму правового регулювання.

ВИСНОВКИ

Дослідження проблеми темпоральних характеристик права дозволяє зробити висновок про надзвичайно важливу роль, яка відводиться часу в правовій сфері. По-перше, у часі розгортається саме право; по-друге, регульовані ним відносини мають власні часові характеристики, на які право намагається впливати.

У ході дисертаційного дослідження зроблено такі висновки:

1. Час не може бути зведений тільки до вираження фізичної тривалості існування і послідовної зміни станів (об'єктивний час) – він являє собою також і спосіб переживання людиною світу (суб'єктивний час). Об'єктивним часом володіють явища, що лежать поза суб'єктом і не пов'язані із його психологічними особливостями. Суб'єктивним часом характеризується внутрішній психічний світ людини – переживання, відчуття, відбиття дійсності у його свідомості.

2. У правовій сфері використовують такі способи відліку часу: на рівні правового спілкування – це фенологічний календар, циклічний календар і “жива хронологія”; у нормативному світі та у правовому спілкуванні першочергове значення має лінійний відлік; винятково в теоретичній юриспруденції вживають релятивний час і квантування часу.

3. Правовий час є особливим різновидом соціального часу, складовою частиною правового хронотопу і невід'ємним атрибутом правової реальності. У правовому часі розгортається процес правового розвитку; ним обмежується дія правових актів; строк виступає як найважливіше мірило соціально значимих дій і подій; еталонування часу (його монополізація державою) є одним з ефективних способів уніфікації права й інструментом централізації державної влади.

4. Формами правового часу є реальний, концептуальний і перцептуальний час: перший може бути визначений як онтологічна характеристика правового буття, об'єктивна властивість правової реальності; два останні є гносеологічними віддзеркаленнями реального часу (концептуальний час на понятійному рівні свідомості, перцептуальний – на чуттєво-емоційному).

5. Календарний час розглядається у системі категорій датування, тривалості, повторюваності, одночасності, послідовності і наступності. До темпоральних параметрів діяльності належать, у першу чергу, тривалість, швидкість і своєчасність. Вимірювання часу здійснюють у два способи: хронометричний і хронологічний.

6. Правовий розвиток є полілінійним односпрямованим процесом, що розгортається у часі. Розвиток може йти еволюційним або революційним шляхом, причому прогрес і регрес є суб'єктивними оцінками розвитку, а не об'єктивними його характеристиками. Наступність у праві постає як один із найважливіших факторів правового розвитку, вона забезпечує зв'язок між різними його етапами і гарантує його безперервність.

7. Часом існування правової норми називається відрізок часу, на якому вона має характеристики реального буття: до цієї тривалості включається час дії правової норми, однак початок і закінчення часу дії норми не є тотожними відповідно до початку і закінчення існування норми. Більше того, якщо початковий момент існування зазвичай визначити можливо, то знаходження кінцевого – взагалі не уявляється можливим.

8. Висувається ідея існування нормативно-правового акта починаючи з моменту складення його проекту, момент же припинення його існування визнається невизначеним, оскільки акт продовжує існувати і після втрати ним чинності як пам'ятника права. Виокремлюються чотири стадії існування нормативно-правового акта: 1) “ембріональний” стан; 2) народження; 3) життя; 4) період, що йде за “смертю” нормативно-правового акта.

9. Нормативно-правовий акт припиняє дію в одному з таких випадків: 1) офіційне скасування; 2) припинення останнього із правовідносин, на які він продовжував впливати після скасування; 3) настання “природної смерті” (відмирання) нормативно-правового акта, коли він формально не відмінений, але й не використовується у правовому регулюванні.

10. Початок існування нормативного договору пов'язується з моментом складення його проекту (тексту), а набуття чинності відбувається у день підписання або з настанням іншого визначеного моменту.

11. Виокремлюються такі способи дії у часі нової правової норми: перспективний, негайний і зворотний (ретроактивний). Їм відповідають ультраактивна (переживаюча) дія, негайне припинення і дострокове припинення дії старої правової норми. Чотири із цих способів, а саме: перспективна, ретроактивна, ультраактивна дія і дострокове припинення дії правової норми визнаються юридичними фікціями.

12. Стверджується, що принцип незворотності нормативно-правового акта слід вважати презумпцією, а не аксіомою, оскільки він визнається за загальне правило лише доти, доки закон або рішення суду не встановлять зворотне. Крім того, стверджується, що поняття “зворотна дія” і “зворотна сила” – це метафори, оскільки у дійсності мова йде про застосування правової норми, але не про її дію або силу.

13. Матеріальними підставами зворотної дії нормативно-правового акта називаються: 1) зміст акта, з якого необхідно випливає його зворотна дія; 2) недостатня урегульованість правовідносин нормативно-правовим актом, що діяв раніше. Формальними підставами є: 1) наявність колізійної норми, що приписує застосування нового нормативно-правового акта; 2) прямий припис законодавця про зворотню дію акта; 3) автентичне або офіційне тлумачення, результат якого набуває зворотної дії.

14. Основними категоріями хронологічного підходу визнаються датування, одночасність і послідовність, що дозволяють точно встановити місце юридичного факту на шкалі часу; визначити темпоральне співвідношення між декількома юридичними фактами через поняття

“раніше”, “пізніше” й “одночасно”; установити їх часову послідовність. Хронометричний підхід пов’язаний у першу чергу із вченням про строки.

Звертається увага на некоректність визначення, цього строку у ч. 1 ст. 251 ЦК України, де строком називається “певний період у часі, зі впливом якого пов’язана дія чи подія, яка має юридичне значення”, оскільки тут не враховується, що значення має також і початок перебігу строку, і сам його перебіг. Вважається за доцільне внести відповідні зміни у законодавче визначення строку і викласти його у такій редакції: “Строком є певний період у часі, з початком перебігу, перебігом чи впливом якого пов’язана дія чи подія, яка має юридичне значення”.

15. Давність розглядається як особливий вид строку, із впливом якого законодавець пов’язує настання певних юридичних наслідків, причому сам перебіг давнісного строку не має юридичного значення. Загальними для давностей ознаками є такі: 1) юридичні наслідки наступають лише після спливу строку давності; 2) давність у жодному з її видів не може бути названа безумовною; 3) строк давності обчислюється одиницями календарного часу, але, як правило, не може бути ідентифікований з відрізком реального часу.

16. За ступенем абстрактності темпоральні поняття, використовувани в українському законодавстві, поділяються на дві групи: формально-визначені (серед них – абсолютно-визначені і відносно-визначені) й оціночні. Оціночні поняття ґрунтуються на соціальному розумінні часу, є найбільш абстрактними і мають потребу в тлумаченні з урахуванням конкретних обставин справи. З метою забезпечення більш високої ефективності правового механізму визнається необхідним зважене, розумне поєднання в законодавстві формально-визначених й оціночних темпоральних понять.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Оборотов І.Г. Нормативно-правовий акт: время жизни / Оборотов І.Г. // Юридический вестник. – 2006. – № 3. – С. 90–93.
2. Оборотов І.Г. Методологічні питання часу в правовій сфері / Оборотов І.Г. // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. праць. – Вип. 29. – О.: Фенікс, 2006. – С. 175–179.
3. Оборотов І.Г. Давність як особливий вид строку в правовому регулюванні / Оборотов І.Г. // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. праць. – Вип. 27. – О.: Юрид. л-ра, 2006. – С. 337–340.
4. Оборотов І.Г. Проблеми розвитку часових характеристик джерел права // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. праць. – Вип. 29. – О.: Юрид. л-ра, 2006. – С. 92–96.

5. Оборотов І.Г. Способи сприйняття і обчислення часу як проблема юридичної методології / Оборотов І.Г. // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. праць. – Вип. 36. – О.: Юрид. л-ра, 2007. – С. 92–99.

6. Оборотов І.Г. Правові цінності у східноєвропейській та західноєвропейській традиціях: релігійний вимір / Оборотов І.Г. // Актуальні проблеми держави і права. – Вип. 40. – О.: Юрид. л-ра, 2008. – С. 167–172.

7. Оборотов І.Г. Становление презумпции необратимости закона / Оборотов І.Г. // Право ХХІ століття: становлення та перспективи розвитку: Зб. наук. праць. міжнар. наук.-практ. конф. “Другі Прибузькі юридичні читання”. – Миколаїв, 2006. – С. 291–294.

8. Оборотов І.Г. Хронология и хронометрия правового бытия / Оборотов І.Г. // Регіональний науковий юридичний альманах “Українська державність та право на рубежі сторіч”. – Вип. 1. – О., 2006. – С. 4–8.

9. Оборотов І.Г. Генезис темпоральных особенностей джерел права / Оборотов І.Г. // Право, державність, духовність: Шляхи розвитку та взаємодії: Тези доп. міжнар. наук.-практич. конф. ОНЮА “Право, державність, духовність: шляхи розвитку та взаємодії” – О.: Фенікс, 2006. – С. 97–101.

10. Оборотов І.Г. Виды темпоральных понятий в законодательстве / Оборотов І.Г. // Проблемы реформирования судебной власти в Украине: Материалы межвузовской науч.-практич. конф. – Симферополь: Крымчпедгиз, 2007. – С. 35–37.

11. Оборотов І.Г. Способи відліку часу в правовій сфері / Оборотов І.Г. // Правове життя сучасної України: Тези доповідей 10-ї ювілейної звітної наук. конф. професор.-виклад. і аспірант. складу. – О.: Фенікс, 2007. – С. 26–28.

12. Оборотов І.Г. Правовое развитие и преемственность в праве / Оборотов І.Г. // Сучасні тенденції розвитку держави та права України: Зб. наук. праць. – Миколаїв: МНЦ ОНЮА, 2007. – С. 99–114.

13. Оборотов І.Г. Часові параметри дії Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і ЄС / Оборотов І.Г. // Зона вільної торгівлі Україна – Європейський Союз та Європейська інтеграція: правові та економічні аспекти: Зб. статей учасників міжнар. наук.-практич. конф. (м. Одеса, 8 червня 2007 р.). – Б-ка журналу “Юридический вестник”. – О.: Фенікс, 2007. – С. 186–190.

14. Оборотов І.Г. Вступление в силу и начало действия нормативно-правового акта / Оборотов І.Г. // Визначальні тенденції генезису права і державності і права: Зб. наук. праць міжнар. наук.-практич. конференції “Треті Прибузькі читання”. – Миколаїв: Іліон, 2007. – С. 457–460.

15. Оборотов І.Г. Прогрес і регрес як категорії правових досліджень / Оборотов І.Г. // Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права і держави: Зб. статей V Всеукр. наук. конф. правників-початківців. – Л.; О.: Фенікс, 2008. – С. 120–124.

16. Оборотов І.Г. Поняття і особливості правового часу / Оборотов І.Г. // Правове життя сучасної України: Тези доповідей Всеукр. наук. конференції “Правове життя сучасної України”. – О.: Фенікс, 2008. – С. 18–20.

17. Оборотов І.Г. Типологія дійства права во времени / Оборотов І.Г. // Перспективи розвитку юридичної науки очима молоді: Зб. наук. праць. – Миколаїв: МНЦ ОНЮА, 2008. – С. 64–68.

18. Оборотов І.Г. Правовий час як спосіб упорядкування людської діяльності / Оборотов І.Г. // Сучасний правопорядок: національний, інтегративний та міжнародний виміри: Тези Міжнар. наук.-практич. конф. – О.: Фенікс, 2008.– С. 40–42.

АНОТАЦІЯ

Оборотов І.Г. Темпоральні характеристики права. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Одеська національна юридична академія, Одеса, 2008.

В дисертації здійснюється комплексне теоретико-правове дослідження проблеми співвідношення права й часу. Правовий час подається як невід’ємний атрибут правової реальності і має три форми: реальний, концептуальний і перцептуальний час. При розгляді часового середовища права увага звертається на процес правового розвитку, який розгортається у часі, і темпоральну дію правових норм. Зазначається, що право намагається вплинути за допомогою своїх регулятивних властивостей на певні часові параметри діяльності, отже законодавчого закріплення набувають строки й терміни. Окремій теоретичній розробці піддається проблема давності. Аналізу піддаються формально-визначені та оціночні темпоральні поняття, що використовуються в законодавстві.

Ключові слова: правовий час, реальний правовий час, концептуальний правовий час, перцептуальний правовий час, правовий розвиток, дія правової норми у часі, ретроактивність правової норми, строк, давність, оціночне темпоральне поняття.

АННОТАЦИЯ

Оборотов И.Г. Темпоральные характеристики права. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2008.

В диссертации осуществляется комплексное теоретико-правовое исследование проблемы соотношения права и времени с использованием

междисциплинарного подхода и привлечением данных философии, богословия, естественнонаучных и гуманитарных сфер знания. Правовое время рассматривается как особая разновидность социального времени, составная часть правового хронотопа и неотъемлемый атрибут правовой реальности. Амбивалентный характер отношений правового времени и права усматривается в том, что право изменяется во времени и под его влиянием и, вместе с тем, пытается воздействовать на темпоральные параметры общественных отношений с помощью своих регулятивных возможностей. Выделяются три формы правового времени: реальное, концептуальное и перцептуальное время и обосновывается невозможность создания единого непротиворечивого перечня его свойств. Двумя основными способами измерения времени называются хронологический – через указание моментов времени, и хронометрический – через определение длительности временных отрезков.

Временная среда права рассматривается в двух аспектах: правового развития и действия правовых норм во времени. Подчеркивается, что процесс правового развития разворачивается во времени и может идти эволюционным (постепенным) либо революционным (“скачкообразным”) путём; а прогресс и регресс представляются всего лишь оценочными понятиями, которые наблюдатель использует в зависимости от того, по желательному для него пути идёт развитие или же нет.

При рассмотрении вопросов действия правовой нормы во времени различаются категории “действие” и “применение”: если первое ограничено моментами вступления нормы в юридическую силу и её утраты, то второе – не связано такими темпоральными рамками. В этой связи ультраактивное и досрочно прекращаемое действие старой нормы, а также ретроактивное и перспективное действие новой – следует признать способами применения правовой нормы, но не способами её действия. Время существования нормы права не тождественно времени её действия, поскольку она начинает существовать, как правило, раньше, чем приобретёт юридическую силу, и продолжает существование после её отмены. Важнейшим этапом существования нормативно-правового акта признаётся его “жизнь” – тот период, на протяжении которого он оказывает реальное воздействие на общественные отношения; “жизнь” закона может угасать постепенно, особенно, если он обладает ультраактивностью.

Принцип необратимости нормативно-правового акта рассматривается в качестве опровержимой правовой презумпции, а не аксиомы. Обратное действие (ретроактивность) нормативно-правового акта представляется фикцией, юридическим приёмом, с помощью которого предписывается считать, что новый акт действовал в момент возникновения правоотношений, начавшихся во время действия старого нормативно-правового акта. Выделяется ряд формальных и материальных оснований для приобретения нормативно-правовым актом ретроактивности.

Рассматриваются способы формализации времени в праве и отмечается, что время может измеряться двумя способами: хронологическим, основной единицей которого выступает момент времени, и хронометрическим, который заключается в измерении отрезков времени. Хронология и хронометрия тесно соприкасаются в учении о сроках, среди которых можно выделить сроки-даты и сроки-длительности. Особое место среди сроков отводится давности, для которой характерен ряд специфических особенностей: юридические последствия наступают только после истечения давностного срока; давность всегда связана с каким-либо условием; срок давности исчисляется с помощью единиц календарного времени, но не может быть идентифицирован с отрезком реального времени.

Весьма важными признаются исследования проблемы соотношения формально-определённых и оценочных темпоральных понятий в законодательстве: нахождение некоего равновесия между ними должно послужить повышению эффективности правоприменительной деятельности. Установление смысла таких оценочных понятий как “своевременно”, “в разумный срок” и т.д. должно осуществляться правоприменителем с помощью различных приемов толкования права – грамматического, систематического, телеологического и др.

Формулируются выводы, имеющие теоретическое и практическое значение, вырабатываются некоторые рекомендации, могущие быть использованными в нормотворческой и правоприменительной деятельности.

Ключевые слова: правовое время, реальное правовое время, концептуальное правовое время, перцептуальное правовое время, правовое развитие, действие правовой нормы во времени, ретроактивность правовой нормы, срок, давность, оценочное темпоральное понятие.

SUMMARY

Oborotov I.G. Temporal factors of law. – Manuscript.

The Dissertation for Degree of Candidate of Legal Science in specialty 12.00.01 – Theory and History of State and Law; History of Political and Legal Studies. – Odessa National Academy of Law, Odessa, 2008.

The Dissertation is dedicated to the studying of the issue of co-relation of law and time. The legal time in the work is considered to be an especial form of the social time and an integral attribute of legal reality; the work highlights the forms and properties of the legal time. Time is the legal environment frame: first of all, the law is being developed as time passes; secondly, the legal norms exist and are developed in time. With the help of law some important temporal parameters of activities are shaped: timeliness,

quickness, etc.; the concept of term is established. These are formal-definitive and evaluation temporal concepts, reasonable combination of which is to provide the effectiveness of the law enforcement, that are used in legislation.

Key words: legal time, real legal time, conceptual legal time, perceptual legal time, development of law, force of legal norm in time, retroactivity of legal norm, time limit, limitation of action, evaluation temporal conception.

Підписано до друку 28.08.2008.
Формат 60×90/16. Ум.-друк. арк. 0,9. Наклад 100 прим.

Видавництво ПП «Фенікс»
Свідоцтво ДК № 1044 від 17.09.2002 р.
65009, м. Одеса, вул. Зоопаркова, 25. Тел.: 7777-591.